

Jan Swart

*Institute of Information Theory and Automation
The Czech Academy of Sciences
swart@utia.cas.cz*

Column Wiskundigen in den vreemde

Verschillen in Tsjechische en Nederlandse mentaliteit

In deze rubriek doen wiskundigen verslag van hun ervaringen als wetenschapper in den vreemde. Jan Swart verblijft sinds 2005 in Tsjechië, waar hij werkzaam is bij een instituut van de Tsjechische Academie der Wetenschappen.

Jan Swart

In 1995, toen ik aan mijn promotie werkte in Nijmegen, ben ik eens voor een maand naar Praag geweest voor een herfstschool. Daar heb ik mijn latere vrouw leren kennen en meteen bij terugkomst een boekje gekocht met de hoopvolle titel *Czech in Three Months*. Toen mijn vrouw en ik tien jaar later naar Tsjechië verhuisden was mijn Tsjechisch net op het niveau dat ik min of meer een gewone conversatie kon voeren. Voor Nederlanders is het Tsjechisch een lastige taal. Het heeft een systeem van naamvallen dat ongeveer net zo werkt als in het Latijn: elk woord krijgt een uitgang afhankelijk van het geslacht (man/vrouw/onzijdig) aantal (enkel/meervoud) en de functie in de zin (zeven naamvallen, één meer dan in het Latijn). In feite is het nog wat ingewikkelder want woorden van hetzelfde geslacht kunnen tot verschillende groepen (declinaties) behoren waar het Tsjechisch er vijftien van heeft. Kortom een jungle van uitgangen waar je maar langzaam wijs uit wordt. Als je het eenmaal kent is het soms wel een mooi efficiënt systeem. Om de Nederlandse zin “Hij reed door het donker” uit te drukken heeft een Tsjech maar twee woorden nodig: “Jel tmou”. Het Tsjechisch heeft geen lidwoord (dat vinden Tsjechen dan weer moeilijk aan het Engels of Nederlands), het voorzetsel ‘door’ wordt met de naamval -ou uitgedrukt, en ‘Hij’ kan worden weggelaten omdat de vorm van het werkwoord ‘Jel’ al aangeeft dat het om een man (derde persoon) gaat.

Ik werk sinds 2005 aan een instituut van de Tsjechische Academie der Wetenschappen, UTIA. Net als andere Oostbloklanden heeft Tsjechië uit communistische tijden een duaal academisch systeem overgehouden waarbij de universiteiten en de daarvan onafhankelijke Academie der Wetenschappen elk ongeveer een gelijk aantal wetenschappers in dienst hebben. Omdat ik op zo’n instituut werk, betekent dat dat ik geen onderwijsverplichting heb. “Voortdurend sabbatical”, zoals Angelsaksische collega’s dat wel eens met enige jaloezie beschrijven. In feite geef ik toch een college per semester aan de universiteit, maar meestal zijn

Links het instituut van de Tsjechische Academie der Wetenschappen waar Jan Swart werkt, en rechts het uitzicht vanuit zijn werkkamer.

dat gevorderde vakken voor een kleine groep studenten aan het eind van hun studie of voor promovendi. Een nadeel van niet aan de universiteit zijn is dat het moeilijker is om zelf een promovendus te vinden. De financiering van promovendi is in Tsjechië niet goed geregeld. Er is een soort basisbeurs die zo laag is dat je er niet van kunt leven en verder weet iedere prof voor zijn of haar promovendi nog wat extra geld te regelen, maar soms is van tevoren niet zeker voor hoe lang dat is en de beloning kan van persoon tot persoon sterk variëren. Een deel van de promovendi heeft daarom een baan naast zijn studie en goede studenten gaan vaak liever promoveren in West-Europa of kiezen voor een goed betaalde carrière in het bedrijfsleven.

Tsjechië neemt geografisch een interessante positie in als het meest westelijke voormalige Oostblokland. Als je van Praag naar het noorden gaat kom je in Berlijn en naar het zuiden in Oostenrijk. Die positie weerspiegelt zich in relatief grote welvaart in vergelijking met andere voormalige Oostbloklanden. Ook in cultureel opzicht is Tsjechië meer westers georiënteerd. In tegenstelling tot Hongarije en Polen zijn er in Tsjechië geen problemen met de persvrijheid en onafhankelijkheid van de justitie. Wel enigszins met corruptie. De Tsjechen zijn zelf zeer bezorgd over corruptie. Het wederzijds vertrouwen en het vertrouwen in de overheid is laag. Om corruptie tegen te gaan, zoekt men zijn heil in strenge bureaucratische regels, die soms zo onwerkbaar zijn dat de enige manier om ermee om te gaan, is ze te breken. Het is heel gewoon gevraagd te worden bij je handtekening een datum van een maand geleden te schrijven of een papier te ondertekenen dat je een brandveiligheidsstraining van een uur hebt gevolgd alleen om een halve dag op een instituut op bezoek te kunnen zijn. Voor Tsjechen is dat een betere oplossing dan de

regels versoepelen, want dat zou in hun ogen pas echt de sluisdeuren openzetten voor corruptie.

Terwijl Tsjechen bij het bestrijden van corruptie inzetten op strenge regels, is hun aanpak van andere maatschappelijke problemen zoals discriminatie heel anders. In vergelijking met Nederland heeft Tsjechië een homogene bevolking. De grootste minderheden zijn zigeuners en Vietnamezen. De laatsten zijn hier in communistische tijd gekomen. Discriminatie is wel een probleem, maar in tegenstelling tot West-Europese landen heeft men hier meer vertrouwen in de medemens en is er weinig animo het probleem met strenge regels aan te pakken. Integendeel, men kijkt achterdochtig naar wat wordt gezien als een overdaad aan politieke correctheid in het Westen en een cancel culture die in sommige opzichten verdacht veel kan lijken op de manier waarop in communistische tijden met afwijkende meningen werd omgegaan. In de wetenschap zijn er geen quota voor vrouwen en zelfs het principe "bij gelijke geschiktheid een vrouw" wordt hier niet gehanteerd. Aan de andere kant zijn er hier eminente vrouwelijke wiskundigen, ook in de oudere generatie die in Nederland vrijwel uitsluitend uit mannen bestaat. Voor Westerse universiteiten die proberen hun aandeel vrouwen op te krikken, liggen hier zeker mogelijkheden, al hoop ik dat tenminste een deel van het jonge vrouwelijke talent hier blijft.

Er zijn vrij grote verschillen in de Tsjechische en Nederlandse mentaliteit wanneer het gaat om hoe er naar de wereld buiten Europa gekeken wordt. In ben nu 22 jaar weg uit Nederland en door de afstand die dat schept vallen mij nu dingen op die ik eerder niet zo zag. Bijvoorbeeld een zekere zendingsdrift die zich uit in een diepgewortelde overtuiging dat de zorgen van de hele wereld de zorgen van Nederland zijn en dat Nederland er de oplossingen voor moet bieden. Ik zie dat ook in andere voormalige koloniale machten zoals Groot-Brittannië. Misschien is het werkelijk een overblijfsel van koloniaal denken. Voor Tsjechen is de wereld buiten Europa veel minder hun zorg, wat bijvoorbeeld tot een vrij groot conflict leidde toen het besluit viel binnen de EU om vluchtelingen eerlijk te verdelen. Dat besluit heeft autoritaire en populistische politici hier enorm in de kaart gespeeld. 'Migrant' werd een lelijk woord en het opnemen van ook maar een enkele vluchteling was over het hele politieke spectrum onbespreekbaar, tot de oorlog in Oekraïne daar een einde aan maakte en een half miljoen vluchtelingen plotseling geen enkel probleem waren. Nu zijn het weer de Nederlanders die zich zorgen maken dat Oekraïne te snel lid van de EU zou kunnen worden, voordat het land aan alle strenge (Nederlandse) idealen voldoet.

